

אוסטריה

(Österreich; אנגלית: Austria). מדינה במרכז אירופה, רובה באיזור האלפים, גובלת בגרמניה, שווייץ, איטליה, יוגוסלוויה, הונגריה וצ'כוסלובקיה. א' היא הגרעין הגרמני של ממלכת אוסטריה-הונגריה, שב- 1918, עם התפוררות הממלכה לרכביה הלאומיים השונים וקץ מלכותם של שליטיה ההבסבורגים, היתה לרפובליקה נפרדת. שטחה כ- 84,000 קמ"ר, וב- 1937 היה מספר תושביה 6,725,000. על-פי הסברה ישבו יהודים בשטחה של א' בימי הרומאים. בימי-הביניים ידעו ימי פריחה, חומרית ורוחנית, וימי רדיפות וגירושים. בעת החדשה היתה א' ממרכזי המודרניזציה של היהודים והתערותם בתרבות הכללית. ב- 1849 הוענקה להם זכות התארגנות כקהילה, וב- 1867 הוענק להם שוויון זכויות. במחצית השנייה של המאה ה- 19 ובעשורים הראשונים של המאה ה- 20 גדל מספר יהודי א' במהירות רבה, עקב הגירה אליה מכול רחבי קיסרות ההבסבורגים, ובייחוד גדלה קהילת וינה הבירה. היהודים מילאו תפקיד מרכזי בכלכלת א' ובתרבותה, וכן היתה א' מרכז לתרבות יהודית וערש הצינונות. עם זאת היתה א' גם אחד המרכזים הראשונים והפעילים ביותר של האנטישמיות המודרנית. במלחמת-העולם הראשונה הגיע מספר היהודים בא' לשיאו, ועם בואם של המוני פליטי מלחמה מגליציה ומבוקובינה התקרבו ל- 250,000. אחרי המלחמה ירד מספרם, ב- 1934 היה כ- 191,000, מהם 176,000 בווינה, וב- 1938 היה כ- 185,000, מהם כ- 170,000 בווינה, כ- 8,000 בא' התחתית, כ- 1,000 בא' העילית, כ- 2,000 בשטייאמרק (שטיריה), כ- 3,200 בבורגנלנד ומאות אחדות באזורים אחרים.

האנשלוס. ב- 11 במרס 1938 שלח היטלר את צבאו לא' וב- 13 במרס הוכרז בווינה על סיפוחה (אנשלוס). רוב התושבים קיבלו את האנשלוס ברצון ואף בהתלהבות, מלווה התפרצויות אנטישמיות רבות היקף, ובא' לא היתה כמעט כול תנועת התנגדות פעילה לנאצים. במהרה הדביקו הנאצים האוסטרים את חבריהם בגרמניה באשר לפגיעות ביהודים, נישולם והרחקתם מתחומי הכלכלה, התרבות והחברה, ואף עלו עליהם. הדבר נבע גם מהתפתחות מלמעלה: ב- 18 במרס 1938 העניק שר הפנים, וילהלם פריק, להינריך הימלר סמכויות מיוחדות לפעול בא' גם מעבר לחוק 'לשם שמירת הסדר והביטחון'. באותו יום הקים הימלר במלון מטרופול בווינה, שהוחרם מבעליו היהודים, מרכז גסטפו בעל סמכויות פוליטיות ומשטריות לוינה ולאוסטריה התחתית, ולמחרת הסמיך ראש המשטרה והס"ד רינהרד הידריך את מנהל המרכז בווינה, פרנץ יוזף הובר, להקים סניפים בערים לינץ (Linz), גרץ (Graz), זלצבורג (Salzburg), קלגנפורט (Klagenfurt), אינסברוק (Innsbruck) ואייזנשטט (Eisenstadt). כבר ב- 18 במרס 1938 נסגרו משרדי הקהילה היהודית והמוסדות הצינוניים בווינה, מנהליהם נעצרו, ונאסרה פעולתן של 444 אגודות יהודיות בווינה ושל 181 בערי השדה. 110 עסקנים, בנקאים ובעלי עסקים נעצרו וגורשו לדכאו בשני המשלוחים הראשונים

שיצאו לשם מוינה ב- 1 באפריל וב- 15 במאי 1938. בלילה הראשון לסיפוח אוסטריה, 13-14 במרס 1938, פתחה הגסטפו בשבוע שוד מאורגן בדירות יהודים, החרימה יצירות אומנות, שטיחים, ריהוט ודברי-ערך והם הועברו לברלין. אוספי האומנות של גומפרץ ורוטשילד, שבעליהם נעצרו, הועברו למוזיאון בלינץ ולאוספים הפרטיים של היטלר והרמן גרינג, שב- 15 במרס 1938 מונה למיזמה-הכוח הכללי לכלכלה בא'.

בשבוע הראשון לאנשלוס פוטרו יהודים מעבודתם בתיאטרות, בבתי-העם ובספריות הציבור, ב- 26 במרס פוטרו מהאוניברסיטאות ומהמכללות ואחר-כך משווקים ומבתי-מטבחים, והשחיטה הכשרה נאסרה. ב- 14 במרס סירבו שלושה חיילים יהודים בצבא א' להישבע אמונים לפירר, וכול היהודים פוטרו – דבר שלא מנע מהם את ההשפלה של חובת התייצבות בגיל הגיוס ואת כול הבדיקות, ולבסוף פסילה בגלל יהדותם.

בתי-כנסת חוללו בגראץ, שבה נהרגו ארבעה יהודים, ובבית-הכנסת הראשי בוינה עונו יהודים. בכול א' נעצרו יהודים והוחזקו בכלא עד שחתמו על הצהרת ויתור על רכושם. בגראץ היה בין המעונים שהוחזקו במעצר עד חודשיים גם חתן פרס נובל פרופסור אוטו לוי, והרב הראשי פרופסור דוד הרצוג. מספר המתאבדים עלה מארבעה בפברואר 1938 ל- 79 במרס ול- 62 באפריל. מציאת רשימת התורמים לקרן הבחירות של ראש-הממשלה האחרון בא' היתה הסיבה הרשמית למעצר ראשי הקהילה ועסקניה. הרשימה גם היתה אמתלה להטלת הקונטריובוציה הראשונה על יהודי א' בשיעור של חצי מיליון מרק. הגאולייטר ד"ר יוזף בירקל, שהיה הממונה על איחודה של א' עם גרמניה, הקים בוינה מרכז לנישול רכוש היהודים, ולו סניפים בבירות המחוזות. מרבית 26,236 בתי-העסק של היהודים שהיו קיימים במרס 1938 היו קטנים, אך האריזציה הפראית בשבועות הראשונים והגזל לאור היום, לעיתים בחסות המשטרה, לא פסחו עליהם, כשם שלא פסחו על בתי-מסחר גדולים, כגון בית המסחר של האחרים שיפמן. ולטר רפלסברגר, הממונה על המרכז לנישול רכוש היהודים (Vermögensverkehrsstelle), הנהיג שיטתיות במלאכת הנישול. לפי פירסומו ב- 21 ביולי 1938 הופקע בערי-השדה כמעט כול רכוש היהודים ובוינה כ- 30%. ב 29 ביוני פוטרו כול 40,000 היהודים ובני-נישואי-תערובת מהמגזר הפרטי. מספר המפקחים על רכוש היהודים עלה מ- 917 ביולי 1938 ל- 2,787 בנובמבר, ומספר העסקים שבפיקוחם גדל מ- 1,624 ביולי ל- 5,210 בספטמבר. בשל ההפחתה בייצוא סחורות נאלצו השלטונות הנאצים להשאיר זמנית יהודים בייצוא בענפי מפתח. במיוחד בייצוא לדרום אירופה ומזרחה. עד לקיץ 1939 נסגרו 18,800 עסקים של יהודים, מהם 608 בתעשייה (מתוך 986), 8,145 בסחר וממכר (מתוך 11,402), 9,485 בתי-מלאכה (מתוך 13,046). ההפרש בין השווי הריאלי של העסקים הגדולים ובין הסכום ששולם לבעליהם היהודים הסתכם לפי אומדן הנאצי ביותר מ- 35 מיליארד רייכסמרקים. במקרה אחד שולם תמורת עסק ששוויו הריאלי היה חצי מיליון רייכסמרק, ולו 50,000 רייכסמרק חובות, סכום של 20,000 רייכסמרק, והיהודי נעצר

באשמת ניהול רשלני של עסקו כי לא יכול היה לשלם את יתרת החובות בסך 30,000 רייכסמרק. הכסף לא נמסר לידי היהודי אלא הוקפא בחשבון מיוחד בבנק הגרמני וממנו הופרשו סכומים זעירים למחייטו.

הגירה. את הטיפול בהגירת יהודים מא' ריכז בידו אדולף איכמן. במפגש הראשון עם מנהיגי הקהילה והתנועות הציוניות במשרד הארץ-ישראלי, יומיים אחרי האנשלוס, הטיל אייכמן אימה על היהודים בהעמידו פנים כאילו נולד בארץ-ישראל ובהפגינו כביכול בקיאות ביהדות. על-פי תכתיבו אירגן מנהל הקהילה היהודית בווינה, ד"ר יוסף לונהרץ, את פעילות מוסדות היהודים. בראש הקהילה היהודית בווינה, שב- 2 במאי 1938 חידשה את פעילותה, הוצב לונהרץ בתפקיד של מנהלה ולצידו ועדה מייעצת של שמונה מנהלי מדורים. באוגוסט 1938 הוקמה מחלקה מיוחדת לאזורים

(Provinzreferat). בראש ההסתדרות הציונית הועמד ד"ר אדוארד פכטמן הבלתי-מנוסה, במקומו של ד"ר אוסקר גרינבאום העצור, ואליה צורפו איגוד הנוער הציוני בראשות גיאורג איבראל (אהוד אבריאלי), הקרנות הלאומיות ו'ויצ"ו'. בראש המשרד הארץ-ישראלי עמד ד"ר אלויס רותנברג, והוא שיתף פעולה עם 'החלוץ' בראשותו של זאב וילי ריטר, הארגון העל-מפלגתי של ציונים מאורגנים בני 18-35 ו'עליית הנוער' של בני 15-17, ו'צעירי החלוץ המזרחי'. עימות חריף התנהל בין רותנברג, שרצה להבטיח רשיונות להעלות לארץ את ותיקי התנועה הציונית בא', ובין ריטר, ששאף לחלק את כול הרשיונות לחברי 'החלוץ' ולבעלי-מקצוע צעירים מאורגנים. הקהילה בווינה, המשרד הארץ-ישראלי והקהילות בערי-השדה חוייבו למסור לאייכמן דיווחים תקופתיים: שבועיים, חודשיים, דו-חודשיים וכולי, ובעיקר לדווח על התקדמות ההגירה.

נוסף ללחץ מלמעלה הורגש הטרור ברחוב. כול ענייני ההגירה רוכזו בווינה, כך שנציגי הקהילות ויחידים שרצו להשיג מסמכי הגירה, נאלצו לשהות בווינה ולעמוד ימים ולילות בתורים ארוכים לפני משרדי העירייה והמשטרה, חשופים להשפלות ולעינויים מידי קלגסי המפלגה, ה'היטלר-יוגנד' ועובדי ביטחון אלימים. בעוד שמשרד החוץ הגרמני איפשר ליהודים הגירה מסודרת לארץ-ישראל ולארצות אחרות עם חלק של רכושם, במסגרת הסכמי ה'העברה', נמנע מיהודי א' להיכלל בהסכמים הללו וליטול עמם חלק מרכושם.

באוגוסט 1938 נפתחה בארגון רוטשילד המוחרם ה'לשכה המרכזית להגירת יהודים' בראשותם של אייכמן ועוזרו רולף גינתר שפעל בשיטות כפייה. מהיהודים היוצאים נסחט בשיטה ביורוקרטית אוטומטית כול רכושם. עיקר מימון ההגירה בא מהיטל שהוטל על כול מהגר כחלק מהרכוש שעליו להצהיר. הג'וינט וה'מועצה (הבריטית) למען יהדות גרמניה' הסכימו לממן את הוצאות הנסיעה וסכום הכסף שהיה על המהגר להציג בהגיעו לארץ הקליטה, בתנאי שאייכמן ישחרר אותם סכומים מהרכוש המוקפא של הקהילה בשביל עזרה סוציאלית וסיוע למהגרים מעוט יכולת. בחודשים מאי-יולי 1938 נזקקו 25% מהמהגרים

לתמיכה מלאה או חלקית מהקהילה, באוגוסט-אוקטובר גדל שיעורם ל- 33%, בנובמבר-דצמבר ל- 50%, ובפברואר-מאי 1939 ל- 75%. בחודשיים הראשונים אחרי הסיפוח עברו כ- 7,000 יהודים את הגבולות עם שווייץ ואיטליה, ועם סגירת הגבולות ההם פנו לארצות השכנות במערב. לעיתים החזירה אותם משטרת הגבול של ארץ היעד לגרמניה. כבר לפני הנהגת הסימון באות J (Jude) בדרכונים של יהודים, באוקטובר 1938, הכביד על מבריחי הגבולות רישום מחייב בדרכון, שאישר שבעליו שילם את כול המיסים למדינה.

בפרעות נובמבר 1938 ('ליל הבדלח') השתמש אייכמן במאסר במחנה ריכוז כאמצעי סחיטה ולחץ על היהודים כדי להאיץ את הגירתם, ואם לא הצליח המשתחרר ממחנה מעצר להגר בתוך זמן קצוב נכלא שנית. בנסיבות הללו רבו המקרים שאבות המשפחה או הורים נטשו את הוריהם וילדיהם בתהליך היציאה. כך גדל מספר הזקנים והחולים חסרי הקרובים ל- 25,000, וכן גדל מספר הילדים העזובים. בעקבות פרעות נובמבר הסכימו ארצות מערב אירופה לקלוט 10,000 ילדים, אך בפועל יצאו בין דצמבר 1938 לאוגוסט 1939 2,844 ילדים בלבד ב- 43 משלוחים. במרוצת הזמן נתפס חלק מהם שוב בידי חילות הגרמנים בארצות הכבושות ונספו. רוב הילדים, 2,262 במספר, הגיעו לבריטניה.

שטיריה. טיפול מיוחד הועיד אייכמן ליהדות שטיריה (STYRIA), שבירתה גרץ הוכרזה לבירת התקוממות הנאצים בא'. ולכן שאפה להיות לעיר הראשונה בא' ה'מטוהרת מיהודים' (Judenrein). כדי להשיג את המטרה עד ליום הולדתו של היטלר, 20 באפריל 1939, אופשר לראש ההסתדרות הציונית בגרץ, אליאס אליהו גרינשלאג, לשתף פעולה בתחום ההגירה באורח הדוק עם הגסטפו ושלטונות המכס בסילוק חובות מועמדים להגירה ובסידור מרכז של דרכונים ותעודות הגירה. אייכמן הסכים לכלול את יהדות שטיריה בהסכם 'ההעברה' ולאפשר העברת רכוש ומכונות לארץ-ישראל בשווי של חמישה מיליוני מרק. ואולם, ההסדר לא הוצא לפועל לפני פרעות נובמבר 1938, ואחרי הפרעות חודש בהיקף קטן בהרבה. גם הגאולייטר בלינץ, אוגוסט אייגרובר, גילה יחס מיוחד לחברו ושותפו בעבר היהודי מקס הירשפלד, נתן לו יד חופשית בסידור הגירת היהודים, והירשפלד ניצל את הדבר עד תום. יחסים דומים שררו בין ראש הקהילה נתן קריגספוס ובין הרשויות הנאציות בקלגנפורט (Klagenfurt) בירת קרינתיה (Carinthia; גרמנית: קרנטן Kärnten).

בורגנלנד. בחודשים הראשונים נעקרו יהודי בורגנלנד (BURGENLAND), ש'שבע הקהילות' שלה היו מרכזי תורה ובהן ישבו יהודים מאות בשנים ברציפות. בשבת, 26 במרס 1938, הוכרחו יהודי פראואנקירכן (Frauenkirchen) באיום גירוש לאסוף קונטריבוציה של 80,000 רייכסמרק, ולבסוף גורשו עשר משפחות אמידות בחוסר כול אל מעבר לגבול, אחרי שנאלצו לתחום שוויתרו מרצון על רכושם. במרוצת 1938 גורשו כול יהודי בורגנלנד באמתלה שהם קרובים מדי לגבולות הונגריה וצ'כוסלובקיה ומסכנים את ביטחון הרייך. כמחציתם

גורשו לוינה והשאר נדדו בין הגבולות. ב- 26 באפריל 1938 חתם מזכיר 'אגודת ישראל', יוליוס שטיינפלד, על ערבות לדאוג להגירתם של כול יהודי בורגנלנד, ואומנם, קהילת וינה, הסוכנות היהודית וועד העזרה וההצלה לרבנים בבריטניה נתנו להם קדימה ראשונה בפעולות הגירה.

רדיפות. בוינר נוישטט (Wiener Neustadt) חויבו כול בעלי הבתים ה'ארים' להוציא את הדיירים היהודים מדיירותיהם. בני קהילת הורן (Horn), שבמאי 1938 חוללו כול המצבות בבית-העלמין היהודי שבה, נאלצו ב- 18 בספטמבר לצאת את העיר בתוך יממה. הקהילות התרוששו עד-כדי סגירת בת-תפילה שהיו במעונים שכורים, וב- 7 באוגוסט הודיעו לקהילת וינה שאינן מסוגלות עוד לכלכל את עצמן. בכול הקהילות בערי השדה שותקו חיי החברה פרט לגראץ, שבה התקיים קיבוץ עירוני פעיל.

בפרעות נובמבר 1938 חוללו בעיקר בת-כנסת ובתי-טהרה. בקלגנפורט שברו בגרזינים את תכולת בית-הכנסת והשחיתו ריהוט ושטיחים בדירות היהודים. בגראץ פוצצו את בניין הכיפה המרשים של בית-הכנסת ואת בית-הטהרה, וגירשו 300 גברים לדכאו. קשות ביותר היו הפרעות באינסברוק, שבה הוכו כול היהודים, זוג זקנים הושלכו לנהר וראש הקהילה, ראש ההסתדרות הציונית וסוחר אמיד נרצחו.

פרעות נובמבר החישו את תהליך חיסול הקהילות. עד למאי 1939 נסגרו 27 קהילות מתוך 33. רכושן הוחרם בידי אייכמן והועבר לקרן ההגירה בוינה. ב- 23 בפברואר 1940 הוכרז סופית על שלילת ההכרה המדינית מקהילות בערי-השדה.

עד לפרוץ המלחמה היגרו מאי 126,445 יהודים. מ- 58,000 שנותרו בא' נזקקו 32,000 לעזרה סוציאלית. כ- 2,000 עוד הצליחו להגר בעת המלחמה לארצות אירופה, עד שב- 10 בנובמבר 1941 נאסרה ההגירה סופית. מבין 55,500 מהגרים לארצות אירופה הגיעו לבריטניה 30,850, וכ- 15,000 נתפסו בידי הנאצים במסע הכיבוש של ארצות אירופה וגורשו להשמדה. לאמריקה הצפונית היגרו 28,700, מהם 82 לקנדה, 11,580 לאסיה – מהם 18,124 לסין, בעיקר לשנגהאי, ו- 9,195 לארץ-ישראל. לאוסטרליה ולניו-זילנד הגיעו 1,880, לאפריקה 644. בסך-הכול היגרו כ- 128,500 יהודים מא' ל- 89 ארצות. יותר מ- 65,000 נספו בגטאות ובמחנות במזרח אירופה. עם פרוץ המלחמה נמשכו ההכנות להגירה והוסיפו לתת הכשרה מקצועית לקראת חיים חדשים בארצות היעד. יותר נ-5,000 ילדים למדו במוסדות חינוך של הקהילה. נעשו סידורים להבטיח את קיומם של 24,000 זקנים וחולים, שלא היה להם סיכוי להגר מא'. בראשית אוקטובר 1939 גורשו 1,048 יהודים בעלי אזרחות פולנית וחסרי נתינות למחנה בוכנולד ושם נרצחו. באותו חודש גורשו עוד 1,584 יהודים בשני משלוחים לניסקו (לובלין, רזרוט), אחרי ששני משלוחים אחרים יצאו לשם ממריש אוסטראו

מא' הועסקו בבניית המחנה בניסקו ואחר-כך הוחזרו לוינה. רוב המגורשים הללו הורדפו אל מעבר לנהר סן, לתחום שכבשו הסובייטים, ורק 199 מגורשים מא' הועסקו בבניית המחנה בניסקו ואחר-כך הוחזרו לוינה.

בפברואר-מרס 1941 גורשו כ- 5,000 מיהודי א' לאיזור קילצה שבפולין וב- 1942 נרצחו בבלז'ץ ובחלמנו. באמצע אוקטובר 1941, עם תחילת גירוש ההמונים, גורשו 5,000 מיהודי א' ללודז', ועמם כ- 5,000 צוענים מאיזור בורגנלנד, ואחר-כך גורשו עוד כ- 5,000 יהודים לגטו לודז' וכ- 3,000 לאיזור הבלטי.

בעקבות ועידת ונזה בינואר 1942 הוחש קצב הגירושים: 3,200 גורשו לריגה, 8,500 למינסק ו- 6,000 לאיזור לובלין. במחצית השנייה של 1942 שולחו כ- 14,000 יהודים, רובם זקנים, לטרזינשטט. כאשר פורקה קהילת וינה בנובמבר 1942 נותרו בא' רק כ- 7,000 יהודים, רובם נשואים לשאינים יהודים. כול הכשירים לעבודה גויסו לעבודת כפייה. ארגון הקהילה, ה-Kultusgemeinde, בוטל ובמקומו הוקמה בינה 'מועצת זקנים' (Ältestenrat), והיא ייצגה בפני השלטונות את כול יהודי א' וטיפלה בבית-החולים היהודי, בבית-האבות ובתמחוי. עד סוף המלחמה עמד יוסף לונהרץ בראש 'מועצת הזקנים'.

הגירושים נמשכו בממדים קטנים יותר, והקהילה נעלמה למעשה. בסוף המלחמה שרדו בינה כ- 1,000 יהודים. חלקם היו נשואים בנישואי-תערובת, והגסטפו העסיק את צאצאיהם במיין הכמויות העצומות של רכוש שהוחרם מהיהודים. כשליש מאותם ששרדו הסתתרו במחבואים.

במחצית השנייה של 1944 הוגלו לוינה ולא' התחתית עשרות אלפי יהודים מהונגריה, לעבודת כפייה בבניית ביצורים. כ- 8,000 יהודים שפוזרו במחנות עבודה קטנים זכו לטיפול בשארית בית-החולים היהודי, שאף פתח מחלקה ליולדות ושמר על גחלת אחרונה של חיי דת.

יותר מ- 65,000 מיהודי א' נספו בגטאות ובמחנות שאליהם נשלחו, ורק 1,747 מהם חזרו בתום המלחמה. גם כמה מיהודי א' שהיגרו ממנה חזרו אליה, אך רוב היהודים בא' אחרי המלחמה התיישבו בה רק אז, והגיע אליה בעיקר ממזרח אירופה. בראשית שנות ה- 80 נאמד מספר היהודים בא' בכ- 13,000, מהם כ- 9,000 בינה.